

Alexandru Oșca

REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN DECEMBRIE 1989

Suport de Curs Universitar

INSTITUTUL REVOLUTIEI ROMÂNE DIN DECEMBRIE 1989

Alexandru Oșca

REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN DECEMBRIE 1989

Suport de Curs Universitar

Editura IRRD
București, 2012

Redactor: Alexandru Grigoriu

Tehnoredactare computerizată: Elena Pătruoi

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OSCA, ALEXANDRU

**Revoluția Română din Decembrie 1989 : suport
pentru curs universitar / Alexandru Osca. - București :**

Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989,
2012

Bibliogr.

ISBN 978-973-85888-2-0

94(498)"1989.12"(075.8)

ISBN 978-973-85888-2-0

Cuprins

Cursul I	
REVOLUȚIA ROMANA – PARTE A SCHIMBĂRILOR RADICALE DIN ȚĂRILE EUROPEI CENTRALE ȘI DE SUD-EST	9
1.1. Considerații generale, percepții occidentale.....	9
1.2. Specificul proceselor revoluționare din fostele țări socialiste europene. Studiu comparativ	13
1.3. Procesele revoluționare din Polonia și Ungaria	18
1.4. Schimbările radicale din Bulgaria, R.D. Germană și Cehoslovacia	28
1.5. Schimbări radicale în Iugoslavia și Albania.....	44
Cursul II	
PREMISELE REVOLUȚIEI ROMÂNE.....	58
2.1. Instituirea regimului de dictatură comunistă	58
2.2. Concepția comunistă de dezvoltare socio-economică a României. Limite și consecințe	66
2.3. Degradarea condiției umane în socialism.....	86
Cursul III	
DECLANȘAREA, DESFĂȘURAREA ȘI VICTORIA REVOLUȚIEI.....	109
Curs IV	
REVOLUȚIA DE LA TIMIȘOARA.....	113
4.1. Declanșarea protestului antidictatorial	113
4.2. Desfășurarea revoltei și victoria Revoluției la Timișoara.....	119
Cursul V	
DECLANȘAREA ȘI DESFĂȘURAREA REVOLUȚIEI LA BUCUREȘTI	136

Cursul VI	
INSTITUIREA ȘI ORGANIZAREA NOILOR	
STRUCTURI DE PUTERE	152
Cursul VII	
DIVERSIUNEA – MODALITATE DE RIPOSTĂ A	
FOSTELOR STRUCTURI COMUNISTE ÎMPOTRIVA	
NOILOR AUTORITĂȚI	172
Cursul VIII	
ECOUL REVOLUȚIEI ROMÂNE ÎN STRĂINĂTATE ...	178
IX. BIBLIOGRAFIE.....	196

Revoluția Română din Decembrie 1989

reprezintă un suport pentru cursurile universitare care au ca obiect cunoașterea și înțelegerea evenimentelor și proceselor din țările blocului comunist european, fenomenului război rece, construcției Europei comunitare, îndeosebi în ceea ce privește impactul schimbărilor radicale din sistemul social est-european, după abandonarea comunismului.

Notițele acestui suport de curs le-am folosit pentru pregătirea temelor la cursurile și seminariile ținute pentru specializările *istorie*, respectiv, *relații internaționale și studii europene*, din cadrul Departamentului de Istorie și Relații Internaționale al Universității din Craiova. Universitatea Hyperion, din București, mi-a oferit posibilitatea să susțin un curs pentru anul II, master, care se sprijină și mai mult pe acest suport, intitulat *Prăbușirea sistemului comunist; impactul asupra continentului european*.

Ideea acestui suport de curs a fost lansată de către domnul Claudiu Iordache, Directorul General al Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989. Argumentele folosite în susținerea acestui demers sunt foarte pertinente: studenții de astăzi cunosc din sursă *indirectă* evenimentele și faptele din 1989-1990, percepția asupra lor este fragmentară, influențată de lecturi spectaculoase și subiective. Ca profesori de istorie sau profesioniști în diferite domenii ale științelor sociale ei resimt nevoia unui studiu sistematizat al perioadei, care să le asigure informații verificate și competențe în interpretarea lor.

Interesul studenților pentru istoria recentă m-a încurajat să propun **Departamentul științelor sociale și geografie** din Universitatea Hyperion cursul pentru master, cu denumirea de mai sus, unde am posibilitatea să asigur dezbaterea și completarea temelor propuse. **După recomandări și sugestii, Programa analitică și Fișa disciplinei au fost avizate de Departament și aprobate de decan (un semestru, 28 ore curs, 28 de ore seminar).**

Consiliul științific al IRRD a aprobat schița temelor cursului și bibliografia, ca suport pentru un curs universitar complet, care să poată fi utilizat în universități, la specializările adecvate.

Conf. univ. dr. Alexandru Oșca

Cursul I

REVOLUȚIA ROMÂNĂ – PARTE A SCHIMBĂRILOR RADICALE DIN ȚĂRILE EUROPEI CENTRALE ȘI DE SUD-EST

1.1. Considerații generale, percepții occidentale

În ultimele două decenii ale secolului XX au avut loc schimbări semnificative în domeniile social, economic, politic, juridic, instituțional la nivelul continentului european și nu numai.

Cât au fost de profunde, care le-au fost premisele, cauzele, conținutul, direcția și sensul, cum evaluăm consecințele pe termen scurt, mediu și lung, iată întrebări la care au răspuns specialiști din numeroase discipline: politologi, analiști economici, sociologi, teoreticieni în drept comunitar, experți în domenii interdisciplinare, istorici, etc.

S-a scris mult despre schimbările fundamentale, radicale din fostele țări socialiste europene la cumpăna dintre penultimul și ultimul deceniu ale secolului trecut. Sistemul social și regimul politic din aceste state, care supraviețuiseră aproape o jumătate de secol, s-au prăbușit și, în locul lor, s-a trecut la sisteme democratice, bazate pe competiție politică liberă, pe economie de piață și pe respectarea valorilor, condiției și drepturilor omului. S-a prăbușit un sistem și odată cu el, au dispărut instituții care păreau încremenite în timp. S-au schimbat mentalități (indiferent cât de revoltați ne arătam față de ritmul lor), structuri și relații economice conexe prin mii de „fire” care le dădeau impresia că sunt veșnice s-au dărâmat ca un castel de nisip, relațiile interumane s-au debarasat de haina constrângerilor de tot felul, familia a devenit din nou liberă să-și facă propriile proiecte. De la un capăt la celălalt, centrul și estul european înregistra întâmplări și fapte de o profunzime extraordinară, într-o dinamică accelerată încât specialiștii abia

reușeau să le descifreze sensul și să le interpreteze. O lume s-a trezit la viață! Pentru această lume totul era nou, schimbat. Era un început, o provocare. Nimic, nici viața de zi cu zi a fiecăruia, a familiei, a comunităților urbane sau rurale, a comunităților profesionale, nu va mai semăna cu cea de dinainte. Conceptul de stat providențial îți epuizase resursa de credibilitate.

Croită după concepții precare, fundamentată pe proprietatea comună asupra bunurilor materiale, apelând la instrumentul planificării rigide, centralizate, economia centrului și estului european s-a prăbușit și, în doar câțiva ani, a devenit „un morman de fiare vechi”; piețele naționale și piața C.A.E.R. nu mai funcționau, criza era omniprezentă, inflația ajunsese la trei cifre, acumulările familiale, atâtea câte erau, se risipeau odată cu inflația galopantă.

Aproape cvasitotalitatea abordărilor legate de schimbările de regim și de sistem politic în anul 1989 sunt legate de gestul, decizia și atitudinea noului lider de la Kremlin, Mihai Gorbaciov, instalat în funcția de secretar general al P.C.U.S., în 1985, după moartea lui Konstantin Cernenko.

Este de necontestat că fără *glasnosti și perestroika* orice încercare de emancipare de sub tutela Moscovei a țărilor socialiste est-europene era de neconceput. Eduard Shevarnadze, fostul ministru sovietic de externe, spunea că noua gândire (*novoe mișlenie*) stabilea clar „imposibilitatea de a acționa în noile condiții cu vechile metode, noi nu putem să sacrificăm propriile concepții despre dreptul popoarelor la liberă opțiune, la neamestec, la casa comună europeană” El continua, încercând să facă înțeles acest concept, afirmând că prin însăși evoluția evenimentelor ideea casei general-europene a intrat în domeniul politicii practice”¹

Despre iminentul colaps al regimurilor socialist-totalitare s-a discutat la Malta (2-3 decembrie 1989), la întâlnirea dintre George Bush și Mihail Gorbaciov. Bush îl considera, atunci, pe Gorbaciov un adevărat catalizator al schimbărilor din Europa de est pe care le aprecia ca fiind „constructive” „Trebuie

¹Acest capitol din curs este preluat, în sinteză, din: Alexandru Oșca, *Dincolo de Rubicon...*, Ed. Sitech, 2011 și din: Alexandru Oșca (coord.), *1989 – an decisiv în istoria Europei*, Ed. Mega, 2008. Sursa citatelor se regăsește în lucrările respective, indicate și în Lista bibliografică.

să spun – ar fi declarat Bush – că am fost uimiți de rapiditatea transformărilor”.

La aceeași reuniune, Gorbaciov pleda în fața președintelui american pentru conceptul de *Casă comună a Europei*, astfel încât procesele din Est să se desfășoare concomitent și convergent cu cele din Vest (nu rezultă cum le vedea pe ultimele) și să nu genereze o nouă divizare în Europa. Liderul de la Kremlin n-a supraviețuit politic acestui proiect al său. Observăm doar că, în timp ce fosta *Uniune Sovietică* s-a transformat într-o precară și de formă *Comunitate* a statelor independente, în cealaltă parte a Europei, dimpotrivă, fosta *Comunitate Economică Europeană*, s-a transformat în *Uniunea europeană*.

Sunt foarte mulți istorici care apreciază rolul președintelui Gorbaciov în prăbușirea regimurilor socialist-totalitare din țările estului european. „Gorbaciov – scrie A. Jurcin –, deprins repede cu tehnicile marketingului politic, a fost creditat în Occident cel mai adesea pentru aceste tulburări. Rămâne fără răspuns întrebarea ce anume motive l-au determinat pe numărul unu sovietic să accepte, ba chiar să impulsioneze valul reformator: Gorbaciov neputincios să-l țină sub control, Gorbaciov adept secret al democrației și veritabil «ou de șarpe», Gorbaciov leninist, reluând legătura cu teza «răgazului»?” Șevarnadze explică până unde ar fi dorit, Gorbaciov să meargă cu aceste „libertăți” pentru „confrății” săi: „Asemenea evenimente apar pentru că le vrea poporul. Dar aceste state nu încetează a fi pentru noi socialiste, aliate și prietene”. Practic, așa cum apreciază și Jurcin, Gorbaciov nu avea un proiect clar pentru Estul european, în afară de a promova acolo reformele din Rusia și de a schimba echipele de conducere. Alain Besançon aprecia și el că „Gorbaciov era gata să acorde multe lucruri Europei de est, pentru a se deda unui «entrism» politic și economic generalizat în Europa de Vest”.

Dinspre Vest, percepția despre rolul Moscovei într-un areal consacrat și recunoscut ca aparținându-i exclusiv, se păstra aproape neschimbată.

Opinia publică, oameni de știință și mulți oficiali occidentali erau convinși că, în zeci de ani de „conviețuire”, între Moscova și capitalele țărilor „frățești” se statorniciseră relații interinstituționale și personale puternice, încât era foarte sim-

plu și ușor ca o decizie, o opțiune a liderului de la Kremlin să fie „aplicată” peste tot, conform practicilor vechi. Încercările liderilor comuniști naționali de a se emancipa de sub hegemonia URSS, constatate peste tot în perioada 1948-1965 ai secolului trecut, au fost rapid și brutal (chiar sângeros) înăbușite, iar conducerile comuniste „veleitare” au fost înlocuite cu persoane docile, de încredere. Ulterior, până în 1989, Moscova a reușit să țină sub control regimurile din țările frățești, utilizând *doctrina Brejnev*, concentrându-se pe politicile de resurse umane, dublând controlul „la vedere” printr-o activă și profesionistă rețea a serviciilor secrete.

Față de acest „tablou general”, existau, câteva particularități în funcția de evenimentele din fiecare „stat satelit” și de perioadă istorică. Jean-Marie Le Breton, este printre pușinii occidentali care au reușit să aprofundeze conținutul și semnificația unor procese în derulare dincolo de Cortina de Fier. El folosește, pentru România, noțiunea de „instaurare a unei linii românești independente” care s-ar fi produs încă în ultimii ai lui Gheorghiu-Dej.

Într-o sinteză remarcabilă R.J. Crampton constată: „... spre sfârșitul verii și începutul toamnei anului 1989, reforma și revoluția s-au abătut asupra regimurilor comuniste din Europa Răsăriteană cu o asemenea forță încât... întregul sistem fusese măturat de pe fața pământului”. Prin urmare valorosul istoric reține doi termeni, enumerați în succesiune: reformă și revoluție, pentru a defini căile prin care sistemul respectiv a dispărut. Faptul este cât se poate de adevărat și existența sau absența unuia dintre cei doi termeni ai procesului în una sau alta din țările estului european dau măsura și fac diferența în privința caracterului pașnic sau violent al acestei prăbușiri. În Ungaria, de exemplu, autorul reține capacitatea partidului comunist de a declanșa, promova și controla o Reformă la capătul căreia țara a trecut, aproape pe nesimțite, de la dictatură la democrație. Rip Zoltan constată și el: „Poporul ungar era mândru să lase în urmă dictatura și să ajungă la democrație fără să se fi dat nici măcar o palmă”. Crampton reține că „În Polonia, mișcarea a fost promovată de forțe din afara sistemului, în timp ce în Ungaria, chiar dacă protestele populare nu erau nici pe departe absente, partidul însuși a fost acela care a instituit cele mai multe dintre schimbările radicale”.

1.2. Specificul proceselor revoluționare din fostele țări socialiste europene. Studiu comparativ

Cei mai mulți istorici apreciază că acolo unde reformele au fost posibile și s-au inițiat de către forțe reformatoare din partidul de guvernământ (chiar comunist), revoluția - ca schimbare radicală de sistem și trecere de la totalitarismul socialist(comunist) la democrație – s-a făcut pe cale pașnică, neviolentă, în orice caz, fără pierderi umane.

Acolo unde revoluția s-a declanșat în absența reformelor - impunându-le prin forța ei unui regim care le refuza – actul în sine s-a produs inevitabil prin violență și confruntare sângeroasă, soldată cu multe victime. Este, fără îndoială, cazul României. „În Europa Răsăriteană – spune, Crampton – puterea comunistă nu a fost distrusă, ea a abdicat. Și, cu excepția României și a Iugoslaviei, aceasta s-a făcut printr-un proces în mare parte pașnic, chiar și numele dat transformării arată mândria provocată de natura sa neagresivă: bulgarii vorbesc despre *revoluția blândă*, cehii și slovaci despre *revoluția de catifea*, iar datorită rolului jucat de muzica națională, estonienii au avut *revoluția cântată*”. Timothy Garton Ash apreciază că prin specificul proceselor din Ungaria și Polonia, desfășurate relativ calm și treptat, reforma spre democrație seamănă mai mult cu o reformă decât cu o revoluție și consacră termenul: *refoluție*.

Preluarea puterii la București de către Consiliul Frontului Salvării Naționale, în absența unor reforme structurale anterioare, a însemnat un risc imens și o responsabilitate pe măsură pentru liderii acestei formațiuni.

Încă nu se știe dacă a existat o schemă gândită/concepută într-un centru despre cum ar trebui să se desfășoare întregul proces de trecere de la socialismul – totalitar la democrație. Se constată însă, că peste tot, - de bună voie sau forțându-i mâna - „primul eșalon a cedat puterea celui de-al doilea eșalon al nomenclaturii comuniste. Jivkov a fost înlocuit într-o ședință plenară de partid de Mladenov, care, l-a rândul său, a predat puterea unui disident, Jelio Jeleu. Acest proces, s-a consumat pe parcursul unui întreg an. La fel s-au petrecut lucrurile în celelalte partide comuniste. În 1989 societățile est europene s-au eliberat, mai întâi de „dinozaurii” socialiști: Husak, Honec-

ker, Jivkov, acceptându-i, în primă fază pe urmașii lor mai tineri. Concomitent, societatea s-a structurat pe valorile și practicile democrației, au apărut ideologii și partide diferite, au apărut grupări ale societății civile, asociații și organizații civile neguvernamentale. Reformate, conducerile politice din țările Europei Răsăritene au încercat formule diverse, propunând electoratului soluții pentru o concepție pluralistă de conducere a statului. În cadrul acestora, fostul partid comunist (reformat) – indiferent de noua denumire – trebuia să dețină cea mai mare parte din pârghiile puterii.

Târziu (nu atât ca timp, dar ai ales ca proces) s-au născut și s-au consolidat formațiuni politice credibile și capabile să asigure singure, fără riscuri, un management politic la nivel național.

Pluralismul, în concepția liderilor de eșalon doi ai fostelor partide de guvernământ, însemna, mai degrabă pluralism de idei, care să se manifeste într-un conglomerat (care să cuprindă și formațiunile politice nou constituite) în care poziția dominantă să fie deținută tot de comuniști.

Însă odată create, partidele și-au căutat drumuri proprii și au declanșat lupta pentru obținerea puterii. Sloganul opoziției pentru a determina partidul comunist să plece de la putere se fundamenta pe ideea că, responsabilitatea pentru dezastrul prin care treceau țările respective, revenea partidelor comuniste în ansamblul lor, nu doar liderilor din eșalonul întâi (care oricum nu mai contau – mulți erau condamnați) ci și celor din eșalonul doi.

În România situația a fost diferită. Revoluția a venit înaintea reformelor, în absența lor. Liderii Revoluției – dacă ne referim la personalitățile care și-au asumat răspunderea în primul Consiliu al Frontului Salvării Naționale care a preluat puterea la nivel național sau în cea mai mare parte a consiliilor locale ale F.S.N. – nu proveneau neapărat sau preponderent din oamenii eșalonului doi aflați în funcție în decembrie 1989. Multe dintre personalitățile noilor structuri ale statului nici nu fuseseră membrii ai partidului comunist. În vidul creat în orele următoare părăsirii puterii prin fugă de către dictatorul Nicolae Ceaușescu, în cabinetele fostului Comitet Central s-au făcut câteva „guverne” care nu au rezistat mai mult de câteva minute. Unele dintre ele au cuprins lideri din planul secund al

fostelor structuri de partid, dar credibilitatea lor s-a dovedit nulă. Cel mai mult s-a vorbit de guvernul Ilie Verdeț care n-a putut să-și asume nici o decizie, nici un document. Practic, înlocuirile succesive de conducere politice, care în celelalte țări s-au derulat pe parcursul câtorva luni, în România s-au petrecut în câteva ore, până când Ion Iliescu a fost acceptat atât de cei câțiva dizidenți (îndepărtați de mult din structurile partidului – Brucan, Bârlădeanu, Marțian, Corneliu Mănescu etc.) cât și de către opozanți din afara partidului, cunoscuți de public mai mult de la posturile de radio străine (Ana Blandiana, Doina Cornea, Dumitru Mazilu, Mircea Dinescu etc.).

Președintele Consiliului, Ion Iliescu, era chiar el, de câțiva ani buni, departe de cercurile de la vârful puterii din Partidul Comunist, deși cândva, cu mai bine de 17 ani în urmă, ajunsese în nomenclatură, ca lider al tineretului comunist și, pentru câteva luni, secretar al Comitetului Central. Intrat în conflict cu alți activiști, Ceaușescu a procedat conform unei cutume asumate în astfel de situații și l-a îndepărtat din aparatul central. Probabil practica trimiterii la „munca de jos” pentru a-și asuma spășit erorile, nu funcționase și, după câteva verificări în funcții publice la Iași și Timișoara, i s-a oferit lui Ion Iliescu postul de șef la o editură tehnică, unde putea fi ușor controlat și supravegheat. Acolo l-a găsit ziua de 22 decembrie 1989.

Ion Iliescu